

Über dieses Buch

Dies ist ein digitales Exemplar eines Buches, das seit Generationen in den Regalen der Bibliotheken aufbewahrt wurde, bevor es von Google im Rahmen eines Projekts, mit dem die Bücher dieser Welt online verfügbar gemacht werden sollen, sorgfältig gescannt wurde.

Das Buch hat das Urheberrecht überdauert und kann nun öffentlich zugänglich gemacht werden. Ein öffentlich zugängliches Buch ist ein Buch, das niemals Urheberrechten unterlag oder bei dem die Schutzfrist des Urheberrechts abgelaufen ist. Ob ein Buch öffentlich zugänglich ist, kann von Land zu Land unterschiedlich sein. Öffentlich zugängliche Bücher sind unser Tor zur Vergangenheit und stellen ein geschichtliches, kulturelles und wissenschaftliches Vermögen dar, das häufig nur schwierig zu entdecken ist.

Gebrauchsspuren, Anmerkungen und andere Randbemerkungen, die im Originalband enthalten sind, finden sich auch in dieser Datei – eine Erinnerung an die lange Reise, die das Buch vom Verleger zu einer Bibliothek und weiter zu Ihnen hinter sich gebracht hat.

Nutzungsrichtlinien

Google ist stolz, mit Bibliotheken in partnerschaftlicher Zusammenarbeit öffentlich zugängliches Material zu digitalisieren und einer breiten Masse zugänglich zu machen. Öffentlich zugängliche Bücher gehören der Öffentlichkeit, und wir sind nur ihre Hüter. Nichtsdestotrotz ist diese Arbeit kostspielig. Um diese Ressource weiterhin zur Verfügung stellen zu können, haben wir Schritte unternommen, um den Missbrauch durch kommerzielle Parteien zu verhindern. Dazu gehören technische Einschränkungen für automatisierte Abfragen.

Wir bitten Sie um Einhaltung folgender Richtlinien:

- + *Nutzung der Dateien zu nichtkommerziellen Zwecken* Wir haben Google Buchsuche für Endanwender konzipiert und möchten, dass Sie diese Dateien nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke verwenden.
- + *Keine automatisierten Abfragen* Senden Sie keine automatisierten Abfragen irgendwelcher Art an das Google-System. Wenn Sie Recherchen über maschinelle Übersetzung, optische Zeichenerkennung oder andere Bereiche durchführen, in denen der Zugang zu Text in großen Mengen nützlich ist, wenden Sie sich bitte an uns. Wir fördern die Nutzung des öffentlich zugänglichen Materials für diese Zwecke und können Ihnen unter Umständen helfen.
- + *Beibehaltung von Google-Markenelementen* Das "Wasserzeichen" von Google, das Sie in jeder Datei finden, ist wichtig zur Information über dieses Projekt und hilft den Anwendern weiteres Material über Google Buchsuche zu finden. Bitte entfernen Sie das Wasserzeichen nicht.
- + *Bewegen Sie sich innerhalb der Legalität* Unabhängig von Ihrem Verwendungszweck müssen Sie sich Ihrer Verantwortung bewusst sein, sicherzustellen, dass Ihre Nutzung legal ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass ein Buch, das nach unserem Dafürhalten für Nutzer in den USA öffentlich zugänglich ist, auch für Nutzer in anderen Ländern öffentlich zugänglich ist. Ob ein Buch noch dem Urheberrecht unterliegt, ist von Land zu Land verschieden. Wir können keine Beratung leisten, ob eine bestimmte Nutzung eines bestimmten Buches gesetzlich zulässig ist. Gehen Sie nicht davon aus, dass das Erscheinen eines Buchs in Google Buchsuche bedeutet, dass es in jeder Form und überall auf der Welt verwendet werden kann. Eine Urheberrechtsverletzung kann schwerwiegende Folgen haben.

Über Google Buchsuche

Das Ziel von Google besteht darin, die weltweiten Informationen zu organisieren und allgemein nutzbar und zugänglich zu machen. Google Buchsuche hilft Lesern dabei, die Bücher dieser Welt zu entdecken, und unterstützt Autoren und Verleger dabei, neue Zielgruppen zu erreichen. Den gesamten Buchtext können Sie im Internet unter <http://books.google.com> durchsuchen.

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

674

GESCHIEDKUNDIGE

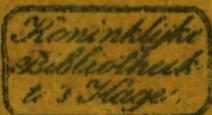
AANTEKENINGEN EN OPHELDERINGEN

BIJ

THET OERA LINDA BOK;

DOOR

Dr. J. G. Ottema.

B

Prijs 50 Cts.

77

TE LEEUWARDEN , BIJ
H. KUIPERS.

1873.

674
B77

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0398 9073

Geschiedkundige Aanteekeningen en Ophelderingen

BIJ HET

THET OERA LINDA BOK.

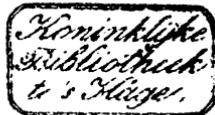
GESCHIEDKUNDIGE
AANTEKENINGEN EN OPHELDERINGEN

BIJ HET

THET OERA LINDA BOK;

DOOR

Dr. J. G. O t t e m a.

TE LEEUWARDEN, BIJ
H. K U I P E R S.
1873.

~~~~~
Snelpersdrukkerij van J. R. Miedema , te Leeuwarden.

AANTEKENINGEN.

Blz. 2. Brief van Liko. Vergelijk met deze aanmaning tot zorgvuldige bewaring en geheimhouding het voorbericht van Vlytarp.

Ocko Scharlensis verhaalt, dat van zijn oudoom Solcko Forteman de levens van de Friesche Koningen beschreven waren onder Radboud den laatsten koning;

dat Forteman deswege door Radboud in de gevangenis geworpen, kort na zijne vrijlating gestorven is;

dat zijne geschriften, na zijn dood zeer naauw bewaard, in handen gekomen zijn van Galthye Taykema, die hoorende, dat door de wreedheid des konings Radboud zoovele stukken over de beschrijving van Friesland vernield en verbrand waren, die geschriften gegeven heeft aan zijn zoon Ocko om nog te behouden dat er overgebleven was."

Als mede: *Histoire de la législation des anciens Germains* par Garabed Artin Davoud Oghlou (Arménien) Berlin 1845. Introduction. chap III: Si nous ne possédons malheureusement aucun monument législatif écrit de ces vieux peuples, datant d'une époque antérieure au contact avec les Romains, l'absence de pareils monuments ne prouve pas qu'ils n'ayent jamais existé. Dans sa rage de détruire tout ce qu'il se plaisait à nommer idole, le Christianisme du moyen-âge ne les aurait-il point livrés aux flammes, en les proclamant diaboliques, écrits en caractères sorciers par des prêtres de Baal ? Tous ceux qui ont une idée du moyen-âge ne sauraient en douter."

Bl. 4 onderaan; lees: thåt hja hja rå åjn vrlere n.

Bl. 6 r. 4. v. b. Mith vsa frya bårn. Tacitus Germ. 20. Den heer en den slaaf zoudt gij niet aan eenig verschil van opvoeding onderkennen.

Bl. r. 20. v. b. Upsalandum d. i. Upland, Upsala in Zweden, an skénlandis åfterkåd.

Bl. r. 4. v. b. rond-dèl. Tacitus G. 16. Ieder heeft gaarne eene plek gronds rondom zijn huis."

Bl. 8 r. 3. v. b. longsyakte. Over de ziekten van het Rundvee handelen: Vegetius, artis veterinariae L. III. 45. de passione pulmonis. Columella, de re rustica, IV. 14. de pulmonis exulceratione.

Bl. 12 r. 18 v. b. dråma. dråm, blijdschap, gaudi um, J. H. Halbertsma, Lexicon Frisicum. Daventria 1872.

Bl. 24. r. 10. v. b. Moder. Tacitus G. 8 van de pries teressen: Men gelooft dat haar eene heiligheid en voorwetenschap eigen is, en versmaadt hare raadgevingen en ant woorden niet."

Bl. 26 r. 4. v. b. thrē hvndred. Tacitus G. 7. Het getal is ook bepaald, honderd uit ieder dorp, en zoo noemen zij het ook onder zich (hvndrēd) en wat eerst slechts een getal was, is nu een naam en eeretitel."

Bl. 26 r. 5 v. o. § 16. rēd gērt. Tacitus Hist. IV. 61. Velleda. Die maagd (burch fām), uit den stam der Bructeren, had een uitgebreid gezag. Volgens een oud gebruik der Germanen (Gērtmanna) hielden zij die vrouwen (feminas, fāmna) voor profetessen en bij toenemend bijgeloof eerden zij haar als Godinnen (Matres Deae.")

Toen vooral was het gezag van Velleda groot, want zij had den voorspoed der Germanen en den ondergang der Legioenen voorspeld."

en Hist. IV. 65. Er zijn gezanten naar Velleda gezonden, doch het werd hun geweigerd voor Velleda te verschijnen en tot haar te spreken. Zelfs haar te zien werd hun ontzegd, om de eerbied voor haar te vergroten. Zij zelve was gezeeteld in een hoogen toren (burchtore), en een van hare dienaren bracht de vragen en antwoorden over, als een tolk der Godheid."

Van de fāmna bij de Kāltana folgar bericht Plutarchus de Virt: Mulierum, Vol. II 246.

Voor dat de Kelten de Alpen waren overgetrokken en dat gedeelte, wat zij nu bewonen, bezet hadden, waren zij door eene onverzoenlijke tweedracht in een burgeroorlog vervallen. Doch de vrouwen (*γυναικες* feminae, fāmna) tusschen de legers optredende, en de twist onderzocht hebbende, hebben die zoo onpartijdig beslecht, dat zij bij alle staten en stammen eene algemeene genegenheid verwierven. Daarom is bij hun de gewoonte bewaard om de vrouwen bij de beraadslagingen over vrede en oorlog te raadplegen, en door hare bemiddeling de opgerezien geschillen te beslechten. En daarom hebben zij ook in het verdrag, met Hannibal gesloten, geschreven, dat als de Kelten zich hadden te beklagen over de Karthagers, de uitspraak zoude verwezen worden aan de Karthaagsche bevelhebbers en rechters in Spanje, doch zoo de Karthagers beschuldigingen hadden in te brengen tegen de Kelten, aan de Vrouwen der Kelten."

Het is duidelijk dat Plutarchus hier zaken verhaalt, die hij vernomen had, zonder ze te begrijpen; want hier kan niet van de vrouwen in het algemeen sprake zijn, maar *γυναικες* staat hier als een ambts- of eerstitel dier rechtsprekende vrouwen.

Bl. 30. r. 11. v. b. h e l d d r v n k. verg. Justinus XLIII. 3. (a°. 600 v. Ch.) De vlootvoogden der Phocaeers waren Simes en Protis. Deze gingen tot den koning der Segobriers, met name Nanno, in wiens land zij eene stad wilden stichten, en verzochten zyne vriendschap. Toevallig was de koning dien dag bezig met toebereidselen voor het huwelijk van zyne dochter Gyptis, die hij volgens landsgebruik aan een gedurende de maaltijd gekozen schoonzoon ten huwelijk zoude geven. Toen nu alle mededingers tot de bruiloft genoodigd waren, wierden ook die Grieksche gasten bij het gastmaal gevraagd. De maagd werd binnengeleid. De vader beval haar d e n b e k e r t e r e i k e n aan hem, dien zij tot echtgenoot uitkoos. Daarop ging zij alle anderen voorbij, wendde zich tot die Grieken en b o o d d e n b e k e r aan Protis. En deze van gast schoonzoon geworden, verkreeg van zijn schoonvader eene plaats om eene stad te stichten. Zoo is Massilia (de vervallen Phenicische colonie) herbouwd nabij de mond van de Rhone."

Bl. 30. r. 8. v. o. h ē m r i k. Tacitus. G. 26. De bouwlanden worden naar het aantal der bebouwers door allen gezamenlijk bezeten, en dan onderling verdeeld. De ruimte van land maakt de verdeeling gemakkelijk. Jaarlijks verwisselen zij de akkers en er is nog land overig."

Caesar Bell. Gall. VI. 22. Niemand heeft een bepaalde maat van akker of grond in eigendom; maar de overheden wijzen van jaar tot jaar aan elke familie zooveel land toe, als zij goed vinden, en verplichten haar het volgend jaar naar een anderen akker over te gaan."

Bl. 32 r. 2. v. b. t h a t i l l i f t e. lees t h a t i l l i f t e, het elfde deel, met dien verstande dat de eigenaar tien deelen behoudt tegen één deel 't welk hij als marktgeld moet afgeven.

Bl. 32 r. 9. v. o. (m i t h n ô m a a l d l â n d t h a t n w

vnder-ne sē lēith) Deze woorden zijn een invoegsel van een der latere afschrijvers. Het geboorteland van Finda is Asie, zie bl. 220. se gelāvath thet Finda fon ut-et Him-mellāja berchte bern is."

Bl. 34 r. 3. v. b. Is hi bik vmen. Tacitus G. 13. Het is de gewoonte dat niemand de wapenen aangordt (in dienst treedt) voor dat de gemeente hem geschikt gekeurd heeft."

Bl. 34. r. 8. v. b. hērman jefīha kēning. Tacitus G. 12. In diezelfde vergadering worden ook de aanvoerders gekozen."

Bl. 42. r. 10. v. b. wēdve bilyva. Tacitus G. 19. Het gaat beter in die Staten, waar slechts de maagden huwen en de vrouwen hare wenschen en verwachtingen tot één huwelijk bepalen."

Bl. 44. r. 14. v. b. ut of lāndum. Hier is het dus niet meer nēi tha tinlāna, zoo als het luidt in de strafbepalingen op bl. 60. Die domar zijn dus van oudere dagteekening dan tha skrifta Minno's. De verbanning naar de tinlanden moet opgehouden zijn, als onuitvoerbaar, sedert Kälta (zie blz. 94) de Britten tot opstand aangezet, eene burgt, Kälta burch, gebouwd en zich daar tot folksmōder opgeworpen had. Door dien opstand was het land an thāt weld thēre Mōder et Texland ontrokken en had de kolonie zich onafhankelijk gemaakt. Uit de tijdbepaling op bl. 86, 1630 v. Chr. blijkt dat het bovenstaande gebeurd moet zijn omstreeks het jaar 1600 of tegen het einde der 17e Eeuw voor Chr.

Op bl. 57, blijkt het dat Minno zich te Athenia bevond tijdens het overlijden van Nyhellēnja. Zijne reis naar Kreta en verblijf aldaar, en vervolgens zijne terugkeer naar het vaderland vallen dus voor omstreeks den zelfden tijd, en hij

zal zijne geschriften hebben opgesteld te Lindahem na 1600 v. Chr.

Bl. 50. r. 10. v. o. v a m p y r a. In het Duitsch is v a m p y r nog gebruikelijk nevens b l u t i g e l , b l o e d z u i g e r . Het woord is zuiver Friesch en zamengesteld uit v a m (w a n) en p y r d.i. w o r m ; de letterlijke beteekenis is dus; een boose pier, een gevaarlijke worm. In het Hollandsch ontmoet men het in de zegs wijze: ik wil de kwade pier niet zijn.

Blz. 50. r. 8. v. b. O f f e r j a ; van o f f e r e n is hier bij Fryas volk geen sprake, even min van priesters, wel bij Findas volk, Krekalanders en Golen. Dit komt over een met hetgeen Caesar VI. 22 van de Germanen zegt: Zij hebben geene Druiden, om godsdienstige plechtigheden te besturen, en houden zich niet met offeranden op."

Om deze reden mag men bij Tacitus, als hij in zijn Germania van s a c e r d o t e s spreekt, dit woord niet opvatten als p r i e s t e r s , maar alleen als p r i e s t e r e s s e n , in zoo verre het Latijn hem geen ander woord opleverde om het karakter van de m a t r e s en f e m i n a e (m o d e r a en f a m n a) aan te duiden, dewijl m a t e r hier geen m a m en f e m i n a geen w i f mag beteekenen. Vergelijk: b r e f f o n R i k a t h j u a l d f a m bl. 228.

Bl. 56. r. 11 v. b. w i l d a k r ē t a . Ook in het Grieksch is Κρῆτη en Κρῆτες stamverwant met κράξω krassen als eene kraai, schreeuwen. Daar mede staat weder in verband de naam κορῆτες of κουρῆτες, de Cureten, die door hunne wapenkreeten en wapengedruisch het schreijen van het kind Zeus moesten overschreeuwen, op dat Kronos dit niet zoude hooren.

Bl. 60. r. 10. v. o. h w a t t h e n e l ē d a r å s k t . In deze woorden vinden wij het eerste begrip, de eerste kiem, van het stelsel van c o m p o s i t i o n o f b o e t e voor toegebrachte beleedigingen en verwondingen, dat in de wetten der Lon-

gobarden, Visigothen, Franken, Burgundionen, Anglo-Saksen, maar het uitvoerigst van allen in de wetten der Friesen is ontwikkeld (in de Boetregisters.) Het beginsel van zulke boete bepalingen had ten doel het natuurlijke (woeste) recht van wedervergelding, *jus talionis*, oog om oog en tand om tand, te beteugelen, en de eindeloze veeten en erfelijke bloedwraak uit te roeien.

Vindt men dit Systeem in de Middeleeuwen het volkommen uitgewerkt in de Oud Friesche wetten, dan is het duidelijk dat het daar in vervatte rechtsbegrip het eerst bij de Friesen ontstaan moet zijn.

Dit ontstaan vinden wij in deze Domar aangewezen. De eerste toepassing van het denkbeeld om de wraak af te kopen bepaalt zich hier tot het geval van verwondingen. Het blijft echter nog geheel eene bijzondere zaak tusschen den beleedigde en den beleidiger. De beleedigde kan zich zijn recht van vergelding laten afkoopen, maar hij mag daarvoor eischen, wat hij wil. De zaak is geheel eene private transactie.

Bij Tacitus Germ. 12. ontmoeten wij hierin eenen grooten vooruitgang: Er wordt een onderscheid gemaakt tusschen de straffen (boeten) volgens den aard van het misdrijf (de zwaarte der verwonding.) Bij lichtere misdrijven is de boete naar evenredigheid, en de beledigers, wier schuld bewezen is, worden beboet voor een zeker getal paarden, runderen of schapen. Een deel van de boete vervalt aan den Koning of aan den Staat, het ander deel aan den beleidige of diens nabestaanden."

Hier is het dus niet meer eene private transactie, maar eene publieke, eene zaak van den Staat. De Staat, de wet, bepaalt de boete en velt het vonnis. De boete wordt betaald aan den Staat, en de beleidige ontvangt daarvan voor zich een bepaald gedeelte (de helft?) Voor het *jus privatum* is het *jus publicum* in de plaats getreden.

Bl. 60. r. 4. v. o. m i t h s i n l i f b i l t a j a. De compositie betreft dus nog maar alleen verwonding, en is nog niet toegepast op doodslag. Doodslag wordt met den dood gestraft, en de familie van den vermoorde heeft het recht van bloedwraak. Slechts eene vrijwillige ballingschap kan den moordenaar door de vlucht aan het bereik des wrekers onttrekken.

Bij Tacitus. G. 21. ontmoeten wij weer een zeer grooten vooruitgang in dit opzicht, want daar is de compositie ook uitgestrekt tot het geval van doodslag: Ook de doodslag, schrijft hij, wordt geboet met een bepaald getal stuks vee, en de gezamenlijke familie des verslagene neemt die genoeg doening aan (is verplicht die satisfactie aan te nemen). Dit is, voegt hij er bij, nuttig voor den staat, om dat de veeten volgens de vrijheid, d. i. volgens natuurlijk recht van bloedwraak, voor den staat gevaariger zijn."

Bl. 62. r. 7. v. b. v p p e t f j v r w e r p a. Brandstichters worden met den vuurdood gestraft. Daar is dus het jus talionis nog in volle kracht; gelijk bloed om bloed, zoo ook vuur om vuur. Brandstichting is een vergrijp tegen het geheele thorp, en daarom ook Men werpt den brandstichter in het vuur.

Bl. 62. r. 8. v. o. v r r e d e b y t h a f y a n d. Landverraad is de zwaarste van alle bedenkelijke misdaden, want het is eene misdaad tegen den geheelen Staat. Zoo ook bij Tacitus. G. 12. Verraders en overloopers worden aan een boom opgehangen, lafhartigen, die zich aan den strijd onttrekken, en bedrijvers van onnatuurlijke zonde worden in een moeras verzonken onder eene horde van teenen. Het verschil van de straf doelt hierop, dat de gestrafte misdaad openlijk ten toongesteld, de straf der wandaad verborgen wordt."

Bl. 62. r. 6, v. o. m o t a b a r n a. Vergelijk deze strafbeveling met die op bl. 20 in art. 7.

bl. 62. r. 1. v. o. vrwerpa. De naam des landverraders moet uitgeroeid worden evenals zijn geheele geslacht.

Aan geen kind mag men ooit dien naam weer geven, en zij die een gelijken naam dragen, moeten dien afwerpen en een anderen naam aannemen, opdat die gevloekte naam binnen Fryas erf nimmer weer gehoord worde.

bl. 66. r. 6. v. o. An th a è n e s i d e enz. Geheel Europa begrend door eene lijn van Königsberg tot Triest behoort tot Fryas erf. Vergelijk met deze grensbepalingen, Dionysius Halicarnassensis L. XIV. Het land der Kelten wordt midden doorgedeeld door de rivier de Rijn. Het gedeelte aan gene zijde van den Rijn, grenzende aan de Skythen en Thraciërs wordt Germanie genoemd en strekt zich uit tot aan het Hercynisch woud en de Rhipaeische bergen. Het andere gedeelte aan deze zijde van den Rijn naar het zuiden gekeerd tot aan het Pyrenaeisch gebergte, dat den Gallischen zeeboezem omvat, heet Galatie (Gallie).

Zie over de Kelten als omvattende Galliers en Germanen, A. Holzmann, Kelten und Germanen.

en L. Contzen, die Wanderungen der Kelten.

Bl. 66. r. 4 v. o. thâi brêde twiskland. Caesar B. G. VI. 25. De breedte van het Hercynisch woud strekt zich negen dagreizen uit. Het begint bij de grenzen der Helvetiers, Nemeten en Rauraken, loopt langs de rivier de Donau tot aan de Daken en Anarten, wendt zich dan links van de rivier af langs de grenzen van vele landen, en er is niemand in Germanie die kan zeggen, dat hij het einde van dit woud bereikt heeft, al had hij zestig dagreizen afgelegd, noch dat hij vernomen heeft, waar het aanvangt."

Bl. 68. r. 6. v. b. a n t h j u R è n e. Dio Cassius. 53 Sommige der Kelten, die wij Germanen noemen, bezitten het geheele Keltische land langs den Rijn, en hebben het Germa-

nie doen noemen ; opwaarts tot aan de bronnen der rivier , en afwaarts tot aan de zee van Brittannie."

Bl. 68. r. 1. v. b. tw elif rin strama. Deze twaalf rivieren zijn : De Weichsel , Oder , Elbe , Weser , Eems , Rijn , Schelde , Seine , Loire , Garonne , Rhone en Po.

Bl. 68. r. 15. v. b. pri k e d. Hieruit is het tatoueeren bij de Britten ontstaan , waarvan Caesar B. G. v. 14 gewag maakt : Alle Britten tatoueren zich met weede , die een blaauwe kleur veroorzaakt."

Evenzoo spreekt Pomp : Mela III 6. van : met weede getatouerde Britten." Herodianus beschrijft dit nader : Zij beprikkken hunne ligchamen met figuren en afbeeldingen van allerlei verschillende dieren." Wat echter deze schrijvers in het algemeen zeggen van de Britten , beperkt Tacitus tot een gedeelte van het volk , Vita Agricolae 9 , waar hij vermeldt de getatouerde gelaten van de Siluren. En juist deze Siluren woonden in Wales en Devonshire , het land der tinmijnen.

Bl. 70. r. 12. v. b. Ald land , At land. Over dit verzinken van Atlant heeft Plato een bericht bewaard in zijn Timaeus en Kritias. Een opperpriester te Saïs heeft aan Solon verhaald : Voor den ingang van de Middellandsche zee , welken hij de zuilen van Herakles noemt , lag eertijds een land groter dan Lybie en Asie te zamen. Van daar konden toen de zeevaarders naar de andere eilanden komen , en van deze eilanden op het vastland daartegen over , dat zich rondom die eigenlijke oceaan uitbreidde. Op dit groot Atlantisch eiland bestond een groot wonderbaar koninkrijk , dat over het geheele eiland heerschte en over vele andere eilanden en deelen van het vastland , bovendien beheerschte het aan onzen kant Lybie tot aan Egypte en Europa tot aan Tyrrhenie. Toen echter in lateren tijd buitengewone aardbevingen en

overstroomingen losbarsten , veroorzaakte een noodlottige dag en eene noodlottige nacht, dat het Atlantisch eiland in de diepte der zee verzonk. Daarom is nu die zee ontoegankelijk en moeijelijk te onderzoeken , omdat het diepe slik (de wadden) 't welk het eiland bij het verzinken gevormd heeft , de scheepvaart verhindert."

Strabo. II. 102. Het kan zeer wel waar wezen , wat er verteld wordt van het eiland Atlantis , waarvan Plato zegt , dat Solon , die het had gehoord van Egyptische priesters , bericht heeft , dat het vergaan is , terwijl het eens een eiland was , zoo groot als het vasteland.

Bl. 72. r. 10 v. b. twam hāpa , dat zijn de Hunnen en de Finnen.

t - ē n e d ē l , de Hunnen zullen zuidwaarts afgetrokken zijn , waar wij ze later vinden als Hongaren of Magiaren.

thāt òre d ē l , de Finnen, is gevallen in Zweden , d.i. skēnlandis àster d ē l . bl. 110.

Bl. 74. r. 8. v. b. Achtantich jēr forther. d. i. 2092—80 = 2012 v. Chr.

Bl. 74. r. 7. v. o. I n k a betekent , boter , butyrum . Halbertsma Lexicon Frisicum.

Bl. 74. r. 6. v. o. fāderja , d. i. oom , patruus , Halbertsma Lexicon Frisicum.

Bl. 74. r. 5. v. o. jonga kāmpa r. Tacitus G. 14. De meeste aanzienlijke jongelingen begeven zich naar die volken , welke in een of anderen oorlog gewikkeld zijn ."

Bl. 76. r. 3. v. b. a n t h r i w i g a . Tacitus G. 7. De slagorde wordt bij wiggen (wigvormig) opgesteld ."

Bl. 76. r. 11. v. b. S ē f y r a , scheepsroepers , zee-trompetten , waarmede ook de winden worden afgebeeld . Het

woord is zamengesteld uit s è de zee , en f y r een denneboom , omdat deze trompet gemaakt was uit een uitgeholde denne-stam , evenals nog , in later tijd de Sint Steffens hoorn , waarvan een exemplaar in het Friesch kabinet van oudheden berust . Deze trompet is ruw bewerkt uit een gespleten stam van een jonge denneboom , en bestaat uit twee in de lengte zacht gekromde uitgeholde stukken , die met tien hoepeltjes aan-een gekuipt zijn . De geheele lengte bedraagt 1.12 meter . De Zweedsche herderinnen gebruiken nog een hoorn van gelijke constructie om in het gebergte haar vee bij een te roepen .

De Grieken hebben aan deze trompet den naam van den Westewind , Zephyrus , ontleend .

Bl. 80 r. 6. v. b. K à d i k , C a d i x , Gades , Punisch G a - d e i r . Festus Avienus , die in zijne O r a m a r i t i m a frag- mènten bewaard heeft van Himilco's zeereis , zegt vs. 267 , dat dit G a d e i r betekent l o c u s a g g e r e s e p t u s , eene ingedijkte plaats .

Die beteekenis wordt gecontroleerd door het Hebreeuwsche G a d e e r , l o c u s m u r o c i n c t u s , door een muur om-geven , hier è n e s t è n e n e k à d i k .

Bl. 80 r. 12. v. b. f à r t h a r i k a k à n i n g f o n E g i p - l a n d n m . Dit valt in den tijd van Joseph in Egypte ± 2000 v. Chr.

Bl. 80 r. 10 v. o. N è f I n k a . Vrage : Is Inka ook met zijne vloot in Zuid America aangeland , en zijn nageslacht 35 eeuwen later door Pisarro terug gevonden in de Koningstam der Inka's in Peru ?

Bl. 80 r. 7. v. o. à k à r g t o g v n g e n . Hier toe zal ook wel behoord hebben , dat Sicilie van Rhegium is afgescheurd , Prochyta en Pithecusa van Misenum , Capreæ van Athenaeum enz . Strabo L. I. 60 .

Bl. 84 r. 6. v. o. a n a t r o w e w y d e n a. De Druiden,
zie bl. 124.

Bl. 86 r. 4. v. o. N y h e l l é n j a, de raadselachtige Godin Nehalennia, van wie Romeinsche Gedenkstenen bij Domburg op Walcheren in zee gevonden zijn, ten jare 1647. Zie Beschrijving en afbeeldingen bij: H. v. H. en H. v. R. Kerkeijke oudheden, Bisdom van Zeeland. Dl. IV. bl. 67 en Dr. J. F. L. Jansen Romeinsche Beelden en Gedenkstenen in Zeeland.

Bl. 88 r. 6. v. o. t h a s t j u r a r t o h r o p a n d e. Vergelijk wat Pomponius Mela III. 6 schrijft van de Druidessen bij de Galliers: Het eiland Sena in de Britsche zee tegenover het land der Osismiers (Armorica) is beroemd door een een orakel van de Gallische Godin, wier priesteressen, geheiligt door een maagdelijken staat, negen in getal zijn. Men acht haar begaafd met een buitengewoon verstand, gelooft, dat zij zeeën en winden onstuimig kunnen maken, zich kunnen veranderen in dieren, genezen wat bij anderen ongeneeslijk is, de toekomst weten en voorspellen, doch alleen zich bezig houden met die zeevaarders, die gekomen zijn om haar te raadplegen."

Zie ook: L. Contzen, die Wanderungen der Kelten S. 88, 89.

Bl. 88 r. 2. v. c. b j a r. Tacitus G. 23. hunne drank is een vocht bereid uit gerst of tarwe."

Bl. 90 r. 11. v. b. S k r i f f i l t. Bij Strabo XV. 717. bericht Nearchus de vlootvoogd van Alexander, dat in Indie aan den beneden Indus een volk is, dat niet op palmladen schrijft, maar b r i e v e n s c h r i j f t o p z e e r z w a a r i n e e n g e-s t a m p t k a t o e n , d. i. schrijffilt van boomwol. Uit de verdere beschrijving van dat volk blijkt, dat hij van de daar gevestigde Friesen, (Geertmannen) spreekt.

Zij bebouwen het gemeenschappelijk land (*hemrik*) gezamenlijk en verdeelen de oogst.

Zij zijn gewapend met lange bogen en pijlen, met speeren en schilden en met zeer breede zwaarden van 3 ellen (5 voet) lengte (*gert*) zij hebben wetten, deels algemeene (*menaewa*) deels bijzondere (*setma*), die veel van de wetten van andere volken verschillen.

Zij huwen de dochters uit zonder bruidschat. (Tacitus G. 18. De vrouw brengt den man geen bruidschat aan.")

Zij hebben de gewoonte, om vorsten en grooten alleen met woorden te groeten en nooit met *knebuiging* (verg. bl. 20. *wraldas gäst méi man alléna knibuwgjande thánk to wija.*)

Bl. 94 r. 13. v. o. *til thêre sêjene*. De naam dezer rivier is Friesch, *thju sêjene*, de zegen, zoo mede le Havre, *thihâve*, le Havre de grâce, *thihave thêre sêjene*: Ouessant, *westsônd*: Dieppe, *di ape*, Fécamp, *fjakamp*, veeweide: Caudebec, *thju kalde bêke*, de koude beek; Robec, *thjurôde bêke*, de roode beek enz.

Bl. 94 r. 10 v. o. *Kêrenåk*. Staat dit in verband met Corn-Wales?

In het Fransche Bretagne is ook een Carnac met groote overblijfselen van Druidische monumenten.

Bl. 94 r. 8 v. o. *Kâltana*, Zie over de Kelten in Britannie, L. Contzen, die Wanderungen der Kelten.

Bl. 96 r. 5 v. b. *thju Moder*. Haar naam was Heliicht. bl. 106.

Bl. 96 r. 14. v. b. *Tünis to en gode uphêjad*. vrg. bl. 82. *Tünis èvg as hjarakåning bikånnna*.

Tünis erkend als koning der stad, *Malk-kart*, en verheven tot eene godheid is dus de Phenicische *Melkarth*, dien

de Grieken den Tyrischen Herakles noemden, veel ouder dan de Grieksche Herakles. Aan dezen Tyrischen Hercules werden de zuilen van Hercules toegeschreven, de rotsen Abyla en Calpe.

Pomponius Mela I. 5. verhaalt dat Hercules zelf de voor heen verbonden rotsen van een gescheurd en den Oceaan, die vroeger door eene rotsketen was afgesloten, een toegang in de Middellandsche zee verschafft heeft."

De grond van de Mythe ligt hier in, dat de Friesche zee-koning Tūnis aan de Pheniciers de straat heeft leeren kennen, die de Middellandsche zee met den Oceaan verbond, en alzoo dien zeeweg voor hen heeft geopend. Daar voor hebben ook de Tyriers eene hunner oudste kolonien aan de Noord Afrikaansche kust Tunēs (*ο Τυνης*) thans nog Tunis, genoemd.

Bl. 98 r. 7 v. b. Jonhis élanda. De Jonische zee en de Jonische eilanden ten westen van Griekenland hebben niets gemeen met de Jonische steden en eilanden langs de kust van Klein-Asie. Het verschil wordt bij de Latijnsche zoo wel als bij de Grieksche schrijvers streng in acht genomen, die de laatste namen altijd met een lange (dubbelde) o en de eerste altijd met eene korte (enkelde) o schrijven.

Bl. 98 r. 10 v. o. Athenia, Minerva, Nyhellénia. Van deze ~~mannen~~ namen is de eerste gebleven aan de stad Athene en overgedragen tevens op de Godin Pallas. Minerva is als naam der Godin bewaard in Groot Griekenland, Italie tot aan de Alpen (bl. 54). Doch de naam Nyhellénia is als zoodanig in Griekenland verloren gegaan. Evenwel zijn de beide delen van dien naam als adjektiven in de Grieksche taal opgenomen: Ny is geworden *νέος* (*néos*) nieuw, en *Ἑλλῆν* (*hellén*) nog bij Suidas bekend in de beteekenis van verstandig. Suidas in voce: *Ἑλλῆν*, *φρόνιμος* Vandaar hebben de Grieken den naam Hel-

lenen aangenomen d. i. de verstandigen. Toen later bij de Grieken de oorsprong van dien naam in de herinnering verlaauwde, hebben zij die herkomst gehuld in het gevaad der Mythe van Phrixus en Helle de kinderen van Nephele en Athamas, die op een ram met gouden vacht het land ontvluchten om aan de lagen hunner stiefmoeder Ino te ontkomen. Maar ook in die Mythe schuilt nog een donkere herinnering aan het verleden. Phrixus, phrygs, is een nakkank van Fryas; Helle herinnert aan Nyhellēnia, en Nephele aan het land der Nevelen, dat land in het verre onbekende westen of noorden, vanwaar die Friesen gekomen waren, terwijl Athamas (gen. Athamantis), zamengesteld uit åthe en man, te kennen geeft, dat die mannen als vrienden gekomen en ontvangen waren.

blz. 104. r. 1. v.b. *thr v ch tha str è t e.* Strabo L. I. 37. Eratosthenes schrijft, dat eertijds het land bij de zuilen van Hercules nog niet was doorgebroken, en dat toen bij de landengte van Pelusium de buitenzee (Indische oceaan) met de Middellandsche zee vereenigd was, daar deze, hooger dan de landengte, die met hare wateren bedekte; maar dat later toen bij Gades de rotsen waren doorgebroken, de waterspiegel der Middellandsche zee gedaald is en het land bij den berg Casius, Pelusium en verder tot aan de Roode Zee heeft blootgelegd."

In de boeken van Moses en Josua kan men loop der veranderingen volgen, waardoor de Landengte van Pelusium ontstaan is. De straat, die eerst de natuurlijke grens tusschen Egypte en Arabie uitmaakte, heet:

Gen. XV. 18. Nahar Mitzraïm, de stroom van Egypte.

Exod. XIV. 1, legert Mozes zich bij Pihachiroth, den mond der zeeengte (nabij het Serapeum).

Exod. XV. 22 en XXIII. 31. wordt daarbij gesproken van Jam Suph, het Biesmeer, later de Bitter-meeren.

Num. XXXIV. 5. is het niet meer Nahar maar Nachal Mitzraïm, het Dal van Egypte.

Josua XIII. 2. wordt dit dal, die drooge bedding, Shichor, de zwarte grond genoemd.

Josua XV. 4. komt weder weder de naam Nachal Mitzraïm voor, het Dal van Egypte.

In den tijd die verlopen is tusschen de gebeurtenissen van Exod. XIV. (1564 v. Chr.) en die van Josua XV. heeft dus die verandering van dit terrein plaats gegrepen. Op bl. 164 blijkt dit het jaar 1551 v. Chr. geweest te zijn.

Bl. 104. r. 2. v. b. Pangab. Opmerkelijk is het dat deze naam, waar onder men in later tijd het Land verstaat, de Pentshab, hier alleen voor komt als den naam der Rivier. Ook in de latere geschriften van Ljudgert vindt men steeds den naam Pangab gebruikt, en nooit Indus, niettegenstaande deze naam aan Herodotus reeds bekend is uit den periplus van Skylax van Karyanda.

Bl. 104. r. 12. v. o. Ulysus. Tacitus Germ. 3. Sommigen meenen, dat Ulysses op zijn langen fabelachtigen zwerftocht ook in deze zee is gevoerd, het land van Germanie bezocht en Asciburgium, dat aan den oever van den Rijn gelegen en nog eene bewoonde stad is, gebouwd en benoemd heeft. Men zegt ook, dat een altaar aan Ulysses gewijd, waarop ook de naam van zijn vader Laertes voor komt, voorheen op die plaats is gevonden, en dat er monumenten en grafstenen met Grieksche letterschrift op de grenzen van Germanie en Rhaetie nog aanwezig zijn."

Bl. 106. r. 2. v. b. Utikbored. Onder de Basreliefs uit de bouwvallen van Ninive afgebeeld bij H. A. Layard, komt de aftekening voor van een schip dat grootelijks verschilt van den vorm der Phenicische schepen. Het is voorzien van eene mars of mastkorf, waarvan het profil gelijkt op het

benedenste gedeelte van een menschen aangezicht; eene terugwijkende kin en vooruitstekende onderlip. Deze overeenstemming is te zeer in het oog vallend, om daar bij niet aan een Friesch schip te denken. Het schip heeft de gedaante van een zeepaard, gelijk aan die welke den wagen van Neptunus trekken. De Noordsche volken gaven veelal aan hunne schepen de gedaante van een dier, onder anderen ook van eene zeeslang, *Sanaka* of *Snaka*, waaraan bij lange smalle schepen de naam *Snikke* ontleend is. Zie de platen bij Hofdijk, *Ons Voorgeslacht*.

Strabo II. 99 deelt mede, dat, ten tijde van Cleopatra, Eudoxus in de Aethiopische zee een stuk van een wrak vond, bestaande in een voorsteven versierd met een gebeeldhouwde paardekop, en dat dit te Alexandrie herkend werd als afkomstig van een Gaditaansch schip, en dat de kleinere schepen van Cadix paarden genoemd werden naar de beelden aan de voorsteven."

Vergelijk den naam *hengst* voor eene soort van schepen in Zeeland.

Zulke schepen bezochten de havens van Phenicie toen Niniueh nog in bloei was en de Assyrische Koningen hunne strooptochten uitstrekten tot Cyprus, 8 Eeuwen v. Chr.

Bl. 110. r. 4. v. b. *Skēnlandis åsterdēl*, Zweden.

» r. 5. » *wra berga*, in Noorwegen.

» » » *wr-n sē*, in Denemarken.

» r. 10 » *100 jēr lēden*, *591 + 100 = 691* v. Chr.

Bl. 110. r. 11. v. b. *ysere wēpne*, gevonden in grafheuvelen op Bornholm.

Bl. 116. r. 20. v. b. *ånd kēthe*. Diergelyke profetien van Moders, en Gallische Druidessen vindt men opgeteekend bij: Suetonius: Vitellius was ook verdacht van schuld aan den

dood zijner moeder, als of hij verboden had haar in hare ziekte voedsel te reiken, daar eene priesteres der Catten (de burgtmaagd van Kattaburch), aan welke hij als aan eene godspraak geloof sloeg, hem voorspeld had, dat zijn keizerschap dan bevestigd en langdurig wezen zoude, als hij zijne moeder overleefde.

Flavius Vopiscus. Aurel: 44 meldt, dat Aurelianus eens Gallische Druidessen (van het eiland Sena) geraadpleegd had, vragende of het keizerschap bij zijne nakomelingen zoude verbleven; en dat zij geantwoord hadden, dat geen naam in den staat roemruchtiger zijn zoude dan die der nazaten van Claudio.

Flavius Vopiscus, Numer: 13. Toen Diocletianus bij de Tongeren in Gallie in eene herberg vertoeft, terwijl hij nog in lageren rang diende, en met eene Druides de rekening van zijne dagelijksche verteering opmaakte, zeide deze: Diocletianus gij zijt ook wat al te zuinig, al te spaarzaam. Daarop zoude Diocletianus in scherts, niet in ernst, gezegd hebben: ik zal het wat ruimer nemen, als ik Keizer wezen zal. Na dit woord zoude de Druides gezegd hebben: scherts niet Diocletianus, gij zult Keizer zijn, als gij een wild zwijn (Aprum) zult gedood hebben.

Aelius Lampridius, Alexander Severus. 60. Toen Alexander Severus ten strijde trok riep eene Druides hem in de Gallische taal toe: Ga heen, maar hoop niet op de overwinning, en stel geen vertrouwen in uw krijgsvolk.

Bl. 118. r. 5. v. b. to joni s zoo staat in het HS. doch dit moet tojenst wezen en vertaald worden: zij waren hen te gemoet getrokken.

Desgelijks bl. 130 onderaan: to joni lees tojenst.

Bl. 124. r. 8; v. o. twyia thritich dēga, tweemaal dertig dagen d. i. twee maanden. Uit deze woorden kan men besluiten dat bij de oudste Friesen de maanden dertig dagen telden, en hun jaar een zonnejaar was van 12 maanden, met

5 (of zes) overschietende dagen tijdens den winter zonnestand, bestemd voor en gewijd aan het juulfeest. De oudste Egyptische jaarverdeling was volkommen dezelfde, in 12 maanden van 30 dagen en 5 daar aan toegevoegde (Epagomenen) gewijd aan Godsdienstige feesten, de geboortedagen van Osiris, Arveris, Typhon, Isis en Nephthys. Zie Plutarchus de Iside et Osiri.

Eenige namen van maanden komen voor op bl. 158.

Bl. 128. r. 17. v. b. h ē d e m i n b u r c h f ā m o r l o v i,
vergel. bl. 60—2 s y m ē i t h ā t d v a.

B v t a t h a l a n d p a l a , zie de aanteekening bij bl. 44.

Bl. 130. r. 16. v. b. e n w i l d e b u f f e l , Caesar. B. G. VI.
23. (De buffels) die Urus (Auerochs) genoemd worden zijn
weinig minder in grootte, dan elefanten, en hebben het
voorkomen, de kleur en de gedaante van een stier. Hunne
kracht en snelheid is groot en zij ontzien noch mensch,
noch wild dier, dat zij ontmoeten. Men vangt ze in kui-
len om ze te dooden. De jongelingen harden hunne licha-
men bij dit werk en leggen zich toe op deze soort van jagt.
Die de meesten doodt, heeft de grootste eer. Echter kunnen
zij, zelfs al worden ze jong gevangen, niet aan den mensch
gewennen en getemd worden. De hoornen zijn groot en wijd
van een staande en verschillen veel van de hoornen onzer
runderen. De randen dezer hoornen beslaat men met zilver
en gebruikt ze als bekers bij grote feestmaaltijden."

Bl. 132. r. 13. v. b. l i n n e n t . Tacitus Germ. 17. De
vrouwen dragen meest linnen kleederen, met purper afge-
zet." Van de Kimbren schrijft Strabo VII. 291. Met de
vrouwen (fāmna) trekken ook de opperpriesteressen (modera)
mede ten strijde. Deze zijn grijs van haar, in het wit gekleed,
in linnen bovenkleederen (tohnekka) met eene gesp vastge-
hecht, zij dragen een koperen gordel, en gaan ongeschoeid."

Bl. 132 r. 15. v. b. p à r l u m. Pomponius Mela III 6. Brittannie heeft rivieren , waarin paarlen gevonden worden."

Plinius Hist. Nat. IX. 57. Het is bekend dat Brittannie paarlen oplevert , schoon klein en kleurloos."

Bl. 136. r. 2. v. b. W r. a l d a. Vergelijk met deze een-voudig verhevene leer , het even zuiver Monotheisme , dat de grondslag is van de Indische Godsdienst.

Brahm ; wohl zu unterschieden von Brama , ist der Name des höchsten Wesens , welche die Indische Religion erkennt , des eigentlich einzigen Gottes , während alle übrigen , Shiwa , Vishnu , Brama u. s. w. nur Manifestationen irgend einer seiner Eigenschaften , seiner schöpferischen Allmacht , seiner Weisheit sind. Die hohe Idee , welche die Indier an Brahm knüpfen , geht aus den Beinahmen hervor , mit denen sie ihn belegen , der Höchstvolkommene , der Unendliche ; oder wie sie sich ausdrücken , der Anfanglose und Endlose , der Unbeschreibliche , der Allesschauende , die Urseele des Weltalls , lauter Bezeichnungen eines einzigen und höchsten Gottes volkommen würdig. Brahm ist das einzig Bestehende , nur in ihm leben , weben } und sind wir . Die Welt , wie sie besteht , ist nur der Abglanz seines erhabenen Bildes , und wenn sie aufhört , so geht sie nur zurück in sein Wesen .

Vollmer Wörterbuch der Mythologie.

Bl. 148. r. 13. v. o. Kr û dkunde , h è lkunde. De famma verpleegden de zieke en gekwetste strijders. Zie Tacitus Germ. 7, ad matres, ad feminas, (to thamodorum and tha famma) vulnera ferunt.

Bl. 150. r. 4. v. b. Mars å t a. Herodotus beschrijft de paalwoningen op het meer Prasias in Macedonie, L. V. 16.

De Paeonen wonen op het meer Prasias in dezer voege. Er staan in het meer steigers , of planken vloeren op hooge

palen, die slechts door één brug een smallen toegang van den oever hebben. De palen waarop de vloeren rusten, zijn eerst door de geheele bevolking gehied. Doch later kwam het in gebruik, dat ieder man voor elke vrouw die hij trouwde, drie palen moest heijen, aangevoerd van het gebergte Orbelus. Zij wonen daar op deze wijze: Ieder heeft op die steigers zijne hut, waarin hij zijn verblijf houdt, met een valluik waardoor hij in het meer kan afdalen. De kleine kinderen binden ze met een touw aan het been vast, opdat zij niet bij ongeluk in het water vallen. Aan hunne paarden en ander vee geven zij visschen tot voeder. De overvloed van visch is zoo groot, dat iemand slechts zijn valluik behoeft te openen, en eene ledige mand aan een touw in het water te laten zakken, om die na eene korte poos gevuld met visschen weder op te halen."

Bl. 150. r. 7. *S w à r t e g r i s l i k a l à w a.* Herodotus L VII. 125, 126 bericht, dat in Macedonie de kameelen bij het leger van Xerxes door leeuwen werden aangevallen, en dat in Noord-Griekenland van den Nestus tot aan den Achelous zeer vele leeuwen werden aangetroffen." Verg. Plinius H. N. VIII. 17.

Als in den tijd van Herodotus de leeuwen in het noorden van Macedonie nog zoo menigvuldig waren, kan het geen verwondering baren, dat honderd jaren vroeger, toen Apollonia schreef, die roofdieren langs de Illirische en tot in de Zwitsersche Alpen zwierven.

Voor de wetenschap is het niet onbelangrijk te vernemen, dat de leeuwen in Europa tot het zwarte ras behoord hebben.

Bl. 152. r. 10 v. b. m i t h h r i n g u m. Diod. Siculus. V. 27. (De Kelten) maken een overmatig gebruik van goud voor den opschik en niet alleen de vrouwen, maar ook de mannen, want om de boven en benedenarmen dragen zij armbanden, om de halsen zware halsketenen van massif goud, voorts

kostbare ringen aan de vingers, ja zelfs hebben zij gouden borstharnassen.”

Bl. 152. r. 4. v. o. and a wiva vrlēten hāve. Tacitus Germ. 15. Zoo vaak zij niet ten strijde uittrekken, brengen zij den meesten tijd in ledigheid of op de jacht door, en laten de zorg voor huis en akkers aan de vrouwen en grijsaards over.”

Bl. 160. r. 12. v. o. inna tha grāte husa thēr to fāra tha fāmma sēten hēde.

»Zulke vrouwenhuizen beval Karel de Groote met vlas, wol weede, purperwormen, rode verw, wolkammen, pers- en strijkijzers, kaarden, zeep, talk en andere tot het vervaardigen van manufacturen noodige zaken te voorzien.” Dirks koophandel der Friesen bl. 137.

Bl. 162. r. 5. v. o. barn pila. Livius XXI. 8. De falarica was bij de Saguntijnen eene werpspies, met een schacht van dennenhout, deze was rond behalve aan het einde waar het ijzer uitstak, dat was vierkant, met werk omwoeld en met pik doortrokken. De spies had een drie voet lange ijzeren spits, en werd brandende afgeschoten met eene kraanboog.”

Bl. 164. r. 14 v. o. fonut sin dēibok.

Vergelijk het aangetekende bij bl. 90. De inhoud van Liudgerts dagboek wordt bevestigd door het reisverhaal van Nearchus gedeeltelijk bewaard bij Arrianus, de expeditione Alexandri.

Nearchus zegt, dat het land tusschen de armen van den Indus Patta la heette in de Indische taal, doch in de taal der bewoners zelve Delta; waaruit volgt dat die bewoners Friesen waren, die het lage land de delta (d. i. lēgte, laagte) noemden. Vervolgens noemt hij ook hunne stad Pat-tala, doch daarin vergist hij zich, want Arrianus (Periplus

Erythraei maris) noemt Minnagara als de stad van Pattalene. Verg. mijne inleiding pag. XIV. Bij Nearchus komen wel de namen van Wicchirte en Liudgert niet voor, maar hij onderscheidt hunne personen als onderbevelhebber en onderbevelhebber, *ἀρχων* en *ὑπαρχος*, voor Witkåning en Skelta bithére nacht.

Bl. 164 r. 6 v. o. wi - b r û d a h i n n e. Arrianus L. VI. 17. Alexander kreeg bericht dat de onderbevelhebber der Pattaliërs met de meesten van zijn volk was weg gevlogen en het land had verlaten en daarom voer hij met des te meer spoed derwaarts."

Bl. 164 r. 1 v. o. S ēr kindlik snakkande. A. VI. 17. De onderbevelhebber der Pattaliërs kwam bij Alexander en droeg zijn land, zich zelve en al het zijne aan hem op, doch Alexander herstelde hem in zijn gebied en bewal hem alleen alles gereed te maken tot de ontvangst van zijn leger."

Bl. 166 r. 13 v. b. l ē t t h a s k ē p a h ā l a. A. VI. 17. Toen hij te Pattala kwam vond hij de stad en het land ledig van bewoners. Daarom zond hij eenige troepen om de vluchtenden na te jagen, en toen hij eenigen van hen gevangen had, zond hij deze naar de anderen om hun te verzekeren, dat zij gerust konden terug keeren, want dat het hun geoorloofd was hunne stad te bewonen en hun land te bebouwen als te voren. En de meesten van hen keerden terug."

Bl. 166 r. 9 v. o. h ē d e r t h ē r o f s k ē p a m ā k a d. A. VI. 18. Hij liet dus andere schepen bouwen, en zond licht gewapende troepen naar de streek, die nader bij de kust gelegen was; daar trof hij eenige van de Indiers aan, die hem verder den weg wezen."

Bl. 166 r. 8 v. o. n w wilde er selva s ē k ē n i n g

w e r t h a. A. VI. 19. Hij zelf voer den mond van den Indus uit, en zeilde den Oceaan in, zeggende dat hij wilde zien of er nog een ander land in de nabijheid in die zee gevonden werd. Doch ik houd het er voor, dat het voornamelijk was, om te kunnen zeggen, dat hij op de groote zee nog verder dan Indie gevaren had."

Bl. 166 r. 5. v. o. t i m b e r h l o t a. A. VI. 18. Daar liet Alexander eene werf en scheepstimmerschuren aanleggen.

en VI 20. Hephaestion was aangesteld, om te zorgen voor den aanleg van de werf en het bouwen van de timmerschuren."

Bl. 168. r. 7. v. b. v m b e n n y t h o r p t o m a k - j a n d e. A. VI. 20. Terugkeerende op de schepen voer hij naar Pattala en liet eene andere werf en andere scheepstimmerschuren maken."

Bl. 168. r. 8. v. b. v m b e è n e b u r c h t o b v w a n - d e. A. VI. 18. Hij beval Hephaestion te Pattala eene burgt te bouwen.

en 19 weer naar Pattala terugkeerende bevond hij, dat de burgt gebouwd was."

Bl. 168. r. 15. v. o. n y g è r t m a n j a. in Carmania, Arrianus Hist. Indica c. 33. Zij kwamen aan eene plaats Neoptana, en 100 stadien verder bij de rivier Anamis en de stad Harmozia genoemd. Daar aan land gaande, rusten zij met vreugde eenigen tijd van de vele vermoejenissen uit."

Bl. 168. r. 13. v. o. N e a r c h u s g v n g w a l o p. Arrian Exp. Alex. VI 28 Nearchus bereikte de kust van Carmania, en met een klein gevolg zich naar Alexander begiven hebbende, deed hij hem verslag van alles, wat hij op zijne zeetocht gezien had."

Bl. 168. r. 13. v. o. à n d b è i d e t h r j a d è g a. Alex-

ander zond hem spoedig naar de vloot terug , om verder naar Susiana en den mond van den Tigris te varen.

Bl. 170. r. 9. v. o. Démétrius. Antigonus maakte zich van Phenicie meester, om vloten te kunnen bouwen; zijn zoon Demetrius zond hij tegen Ptolemeus , maar deze werd bij Gaza geslagen (312 v. Chr.) Er kwam nu wel eene algemeene vrede tot stand , maar als Ptolemeus Cyprus (Salamis) in bezit genomen had , sloeg Demetrius hem bij dit eiland na een bloedigen zeeslag op de vlucht , (307 v.Chr.); doch kon Egypte niet veroveren (306 v. Chr.); hij wendde zich daarop naar Rhodus (305 v. Chr.), belegerde de stad , wier inwoners met Ptolemeus verbonden waren , langen tijd te vergeefs , hier door kreeg hij den bijnaam Poliorcetes , stedenbelegeraar. (Dornseiffen, Grieken p. 210).

Bl. 172. r. 10. v. b. Démétrius wére vvl ànd vn-sédlík. Zie over de onzedelijkheid van Demetrius , bij Plutarchus , vita Demetrii p. 899. eene lange reeks van schandaden.

Bl. 174. r. 8. v. b. tha berndéde lik-ra bifálen warth. Plutarchus Epilogus ad vitam Antonii. p. 957. Demetrius noodzaakte den schoonsten en zedigsten jongeling der Atheners een einde aan zijn leven te maken om aan eene verkrachting te ontkomen.”

Bl. 176. r. 3. v. o. thrja m ñ a ñ the. Pytheas zeilde in vier maanden van Massilia naar Thule (Noorwegen). Lelewel Pytheas (1836) p. 37.

Bl. 180. r. 2. v. o. Fréthorik is 63 jér wrden. Volgens de opgaven van Frethorik op bl. 156—160 schijnt te blijken , dat hij in het jaar 1888 na het verzinken van Attaland omstreeks 24 jaren oud was , dus geboren in het jaar

1864. Hij leefde 63 jaren, dus tot 1927 en zal dus gestorven zijn in 2193—1927 = 266 v. Chr.

Bl. 184. Buddha geb. 593 v. Chr.

Bunsen, Aegyptens Stelle u. s. w. Th. Va 176, stelt Buddha geb. 598 en gest. 543 voor Chr.

Bl. 184. reg. 9, v. o. Kasamir. Kashmir was de hoofdzetel van het Buddhismus, zoolang het in Hindostan bloeide d. i. tot dat de Buddhisten door de Brahminen uit Kashmir verdreven zijn, onder Abymahiah, den opvolger van Bradisatora.

De dienst van Buddha heerscht nog op Ceylon, in geheel Achter-Indie, in Thibet en in China. Alle deze volken hebben geene indeeling in kasten, welke de leer van Buddha verwierp. Dit was de eerste en grootste oorzaak van den haat der Brahminen tegen de Buddhisten.

Heeren. Ideen. Indiers.

Prof. Max Müller, redevoering in de vergadering van Duitsche Philologen te Kiel, 28 Sept. 1869, zegt van het Buddhismus o. a.:

»Es ist nun das eigenthümliche Schicksal der Religion des Buddha gewesen, dass sie unter allen sogenannten falschen oder heidnischen Religionen fasst allein wegen ihres hohen, reinen, menschenbildenden Charakters von all und jedermann gepriesen worden ist. Man traut kaum seinen Augen, wenn man katholische und protestantische Missionäre in ihren Lobpreisungen des Buddha wetteifern sieht, und es muss selbst die Aufmerksamkeit des gegen alles Religiösen Gleichgültigen auf einen Augenblick fesseln, wenn er aus statistischen Berichten ersieht, wie keine Religion, die christliche nicht ausgenommen, einen so mächtigen Einfluss auf die Verminderung der Verbrechen geübt hat, als die alte, einfache Lehre des Büßers von Kagilawastu. Man

kann ja in dieser Beziehung keine bessere Autorität anführen als einen noch lebenden Bischof der römisch katholischen Kirche. In seinem interessanten Buche über das Leben des Buddha, spricht nun der Verfasser, der Bischof von Rama-tha, der apostolische Vikar von Awa und Pegu, mit einer solchen Offenheit von den Vorzügen der Buddhistischen Religion, dass man oft nicht weiss, ob man seinen Muth oder seine Gelehrsamkeit mehr bewundern sollte. So sagt er an einer Stelle: Viele von den moralischen Vorschriften werden von beiden Religionen, von der christlichen und der Buddhistischen, übereinstimmend aufgestellt und eingeschärft, und es darf nicht für Leichtsinn gelten, wenn ich behaupte, dass die meisten sittlichen Wahrheiten, welche das Evangelium lehrt, auch in der Bibel der Buddhisten zu finden sind. An einer andern Stelle sagt Bischof Bigandet: Wenn man die einzeln Thatsachen im Leben des Buddha liest, ist es unmöglich dabei nicht an viele Umstände im Leben unsers Erlösers erinnert zu werden, wie es uns von den Evangelisten beschrieben worden ist.

bl. 186. reg. 7, v. o. J e s. u s, Jessos, Jess.

Bij de verdrijving van het Buddhismus uit Kashmir en de verspreiding naar oostelijk gelegen landen, schijnt de naam Jess verloren geraakt te zijn en in de legende plaats gemaakt te hebben voor die van Gautama en Sakyamuni. Doch de invloed van Buddha's leer schijnt zich ook westwaarts verspreid te hebben bij de Vuuraanbidders in Aria, bij de Parseen en bij die in Aderbeidshan, welke laatste (door H. A. Layard nog bezocht) in hunnen naam Yezidi's, volgers van Jess, de herinnering aan Buddha's eersten naam bewaard hebben. Desgelijks bij de Slavonische volken, waaronder de Oud-Poolsche Mythologie den naam Jess geeft aan de hoogste Godheid en tevens aan de schitterendste en grootste der planeten, Jupiter.

Fo is de in China gebruikelijke naam van Buddha.

K r i s e n. Buddha wordt in Indie voor de negende Awatera (menschwording) van Vishnu gehouden en beschouwd als eene voortzetting van de Awatera van Krishna , zoo dat Buddha geacht wordt de herleefde Krishna te wezen.

H e r d e r. De koning Kamsa sloot zijne zuster en schoonbroeder in de gevangenis , en ieder kind , dat Dewagni ter wereld bracht , werd door den koning vermoord , tot dat het zevende Bala Rama en het achtste Krishna door goddelijke hulp gered werden.

Krishna werd overgegeven aan Ysodha , de vrouw van den schaapherder Randa. Hij groeide op onder de herderinnen op de velden zijs pleegvaders. En zijne eerste echtgenoot , gekozen toen hij nog het herdersleven leidde , was Rahda , de menschgeworden Godin der schoonheid, Lakshmi.

Vollmer , Wörterbuch der Mythologie.

In het Epos Mahabharata is de sluwe Krishna vooral onder den naam Gowinda , koherder , bekend. De Gita Gowinda (zang des herders) heeft tot onderwerp de jeugd van Krishna , hoe hij als herder onder de herderinnen vertoeftde. Rahda , de schoonste van deze , acht zich veronachtzaamd , om de liefde , die hij aan andere bewijst. Zij ontboezemt haar leed in klachten ; eene harer vriendinnen wordt de be middelaarster en voert Krishna tot haar terug.

Heeren. Ideën. Indiers.

B û d a. Buddha , Gautama , de oprijzende , een koningszoon van Kagilawastu bij den Himalaja , werd de stichter eener nieuwe leer , die spoedig algemeen werd verbreid , en op de meeningen van het oosten een krachtigen invloed uitoefende. Buddha vernietigde met een geweldigen slag het Brahmaansche wereldstelsel , daar hij den geheelen Godhemel met Brahma loochende , de heilige kracht der Weda's ontkende , in de plaats van de gruwzame onthouding , van

offers en reinigingswetten , eene zedeleer van welwillendheid, barmhartigheid en menschenliefde jegens alle schepselen aanbeval , en de kasteninrichting met den hoogmoed der hogere standen door de leer der gelijkheid van alle menschen vernietigde. Maar binnen den kring der Indische gedachten gebannen , zag ook hij in het dooden van alle hartstochten en begeerten , in een werkeloos leven vol lijdelijke deugden het doel van het aardsche bestaan. Buddha deed afstand van zijne hooge waardigheid en trok zich in bedelaars gewaad terug naar eenzame wouden , waar hij onder zware boeten en kastijdingen de eeuwige waarheid uitvorschte. Toen hij eindelijk verlicht werd , trad hij als leeraar en godsdienststichter op. Hij leefde echter niet gelijk de wijzen onder de Brahminen in de eenzame woestijnen , maar trok door eenige leerlingen vergezeld naar het land van den Ganges en verkondigde zijne leer van de smart der wereld en hare genezing. Hij wendde zich niet tot de hogere standen , zoo als de Brahminen , maar tot het geheele volk , zonder onderscheid , tot de „tweemaal geborenen" zoo wel als tot de Sjoedra en Tandala ; hij leerde de zelfde wet der genade voor allen en trok daar door de lage en verdrukte standen tot zich , daar deze door hem verlossing van de banden en van den dwang der kasten verwachtten. De leer van de gelijkheid aller mensen , de belofte van het verwerven van eeuwige rust door een leven vol deugd en menschenliefde , en de bevrijding van de phantastische stelsels en van de werkheiligeid der hoogmoedige Brahminen , maakten een onuitsprekelijken indruk. Gelovige jongeren , even als hun meester in een geel bedelaarsgewaad omzwervend , verbreidden zijne leer met goed gevolg van Himawat tot Ceilon , en groote gebouwen (Stoepa's) met kloosterachtige huizen voor bijeenkomsten van zijne aanhangiers , die zich van de wereld afzonderden , verrezen in groote getale.

De talrijke Buddhapriesters hielden een bespiegelend, wer-

keloos leven voor heilig en verdienstelijk, trokken zich uit het praktische leven en het verkeer met het volk terug, stichtten orden en ordeshuizen (kloosters) en zochten zich door ont-houding van alle genot, door ongehuwd leven (coelibaat), door het afstand doen van alle aardsche goederen en door het nakomen van vele bijgelovige gebruiken, gebedsformuleren (rozenkrans) en handelingen van vrome werkheiligeid (processien, boeten, bedevaarten) tot heiligen te verheffen.

G. Weber Handboek der algemeene Geschiedenis, 1e stuk
bl. 54—56.

Bl. 186 r. 5 en Fryas stjurar. Volgens deze voorstelling zoude een Fries, dus een Geertman, een belangrijken invloed op de denkbeelden van Buddha gehad hebben. Hoe vreemd dit ook klinke, toch vindt het eene bevestiging bij Strabo.

Als Strabo XIV p. 712 in zijne beschrijving van Indie over de Brahminen en Buddhisten handelt, noemt hij de eersten Brahmanen en de laatsten Germanen. Hoe kan Strabo dit schrijven als hij het niet bij zijne autheuren gevonden heeft, dat is in de berichten, die Alexanders tochtgenoten hadden medegebracht? Daar nu hier Megasthenes zijn berichtgever is, en deze de Buddhisten Germanen noemt, moet hem bekend geweest zijn, dat er een verband bestond tusschen de leer der Buddhisten en die der Geertmannen. Als gezant van Seleucus Nicanor aan het hof van Sandrocottas verkeerende kwam hij in aanraking met de Braminen, die de Buddhisten als ketters verfoeden en vervolgden, en waarschijnlijk hen voor Geertmannen uitscholden. Dan ligt in dien schimpnaam een verwijt opgesloten, dat Buddha aan die Geertmannen (voor de Brahminen onreine vreemdelingen) zijne leer ontleend had.

De groote tempel van Kennery is aan Buddha gewijd. Onder de kleine reliefs, die tooneelen uit zijn leven voorstellen, is er een, waarop de voorsteven van eeu schip, met vreemde-

lingen bemand, is afgebeeld. Zoude niet deze voorstelling betrekking hebben op dien Fryas Stjurar."

Bl. 198. r. 11 v. b. Kavch this vnv fon Wichhir te thene Geertmannna Kāning.

Wichhirte de koning der Geertmannen had zich gevestigd aan de Emvda, aan de mond van de Eems. bl. 164. De Geertmannen woonden dus in Oostfriesland. Zijn zoon Kauch is hem opgevolgd, en na dezen zijn de Geertmannen later Cauchen genoemd.

Tacitus Germ. 35. In de eerste plaats komt het volk der Cauchen, dat bij de Friesen aanvangende eene streek van de kust bezet, en zich uitstrek langs de grenzen van alle deze volken, die ik reeds heb opgenoemd, tot dat het zich keert naar de Catten (tot aan de Lippe). Zulk eene uitgebreide landstreek bewonen de Cauchen, niet alleen, maar vullen zij ook en zijn het aanzienlijkste volk der Germanen."

Tacitus gebruikt reeds den naam Germanen voor de gezamenlijke volken van den Rijn tot aan de Weichsel. Hij wist niet meer dat het de oude en eerste naam der Cauchen geweest was. Doch Caesar B. G. I. 34 noemt nog Ariovistus den koning der Cauchen, die over den Rijn getrokken en in het land der Eburonen gevallen was, rex Germanorum, en kent de Germanen dus nog als een afzonderlijk volk.

Dus de Geertmannen == Cauchen, in Oost-Friesland en Munsterland, zijn de oorspronkelijke Germanen wier land, volgens Tacitus, zich uitstrekte van de Noordzee, langs de Eems tot aan de Lippe.

Bl. 200. r. 14. v. o. herde ēken wod. Caesar B. G. III. 12. Hunne schepen zijn geheel van eikenhout gebouwd.

Strabo IV. 195 van de schepen der Galliers: de zeilen zijn van leder, wegens de kracht der winden, zij hebben kettingen in plaats van kabels, zijn van platte bodems en hooge

voor- en achterstevens voorzien tegen de hooge golfslag , en gebouwd van eikenhout , dat er in overvloed is.”

Bl. 202. r. 9. v. b. m i t h y s e r e k è d n e. Caesar B. G. III. 12. De ankers zijn met ijzeren ketenen , in plaats van met touwen , bevestigd.”

Tacitus schrijft van de schepen der Suionen (in Zweden) Germ. 44. De vorm der schepen onderscheidt zich daar door , dat een voorsteven aan beide einden altijd den boeg gereed heeft om te landen ; zij besturen het schip niet met zeilen en hechten ook niet de riemen in eene rei langs de zijden , maar zij hebben eene losse manier van roeijen uit de vrije hand , even als men op sommige rivieren doet , en kunnen het roeijen naar gelang van omstandigheid veranderen in de eene zoo wel als de andere richting. (pagaayen)”

Tacitus Annal II. 6. Duizend schepen scheenen voldoende en werden haastig gebouwd , sommige kort , met smalle voor- en achterstevens en eene breede romp , om vaster op het water te liggen , andere met platte bodems , om zonder nadeel op de ondiepten te loopen ; de meeste met een roer aan beide einden , om door de riemen plotseling anders om te bewegen in beide richtingen te landen ; vele waren voorzien van een dek , waarop zij kraanbogen voerden , en tevens paarden konden vervoeren ; alle vlug in het zeilen en snel in 't roeijen.”

Bl. 202. r. 10. v. b. w è r s k è p a. Dirks, koophandel der Friezen. bl. 140. Men had in het Noorden schepen , Hérskip genoemd ; die 200 man konden bevatten , hunne gedaante was dikwurf nagebootst naar het beeld : b. v. van een draak , eene slang , enz. dat den voorsteven versierde.”

Ook zulke vormen van schepen ontmoet men op de bas-reliefs van Niniveh bij H A Layard , schoon weinig in getal , te midden van eene menigte Phenicische schepen van geheel andere constructie.

Bl. 204. r. 1 v. b. Kattaburch. De naam Kattenburg bestaat nog te Kassel.

Op eene fām van deze burgt doelt Suetonius Vitell. 14. Catta mulier.

Bl. 228. r. 8. Alfēder. Lucanus Phars. 1. 445 noemt bij de Kelten de hoogste Godheid Teutates, d.i. thi oth-i s tāt, volksvader.

Bl. 228 r. 11. v. o. mām — tāt. In de Oud Friesche wetten zijn de woorden, tāt en mām geheel verdwenen en vervangen door feder en moder. Zie de vergelijkende Taalproeve. Ook is daar bārn reeds vervangen door k y n d welk woord in het O. L. B. alleen voorkomt op bl. 172, kindar en wel in den mond van Frisos vrouw te Athēnia, en dus een woord van vreemden oorsprong is.

Deze spraakvormen strekken ten bewijze, dat het Oera Linda Bok van veel ouder dagtekening is, dan de Oud Friesche wetten.

Bl. 248 onderaan, bu k p i n. De cholera is reeds door A. C. Celsus beschreven Lib. IV. 11, ten tijde van Tiberius.

TOEGIFT.

GERMANEN.

Bij geen Grieksch of Latijnsch schrijver vóór Caesar wordt de naam Germanen aangetroffen, doch met Caesar treedt plotseling in de geschiedenis een volksnaam op, die tot dus verre een zoowel linguistisch als historisch raadsel is: Germani. De Romeinen gebruiken dien als een algemeenen (collectief) naam voor de volken, die begrensd worden door den Rijn, de Weichsel en de Donau. Voor Caesars tijd, of liever voor Caesars oorlogen in Gallie, werden ook die volken ten oosten van den Rijn begrepen onder den algemeenen naam van Galli, en nog a. u. 698 zegt Cicero (orat. de prov. cons.) van de Kimbren en Teutonen sprekende. Die zelfde Caius Marius, wiens uitstekende dapperheid de groote en treurige rampen van het Romeinsche volk is te hulp gekomen, heeft ook de talooze scharen van Galliers, die in Italië stroomden, gestuit."

Hoe is Caesar aan dien naam gekomen? Waar hebben de Romeinen dien naam gevonden? en wat beteekent die naam Germani? Dat zijn vragen, waarover veel en veelerlei geschreven is, en die juist door de verschillende en uiteenloopende antwoorden blijken nog onbeantwoord te zijn. Men heeft dat antwoord altijd gezocht op taalkundigen weg, door de beteekenis van het woord Germani te zoeken. Strabo, VII. 290, schrijft daaromtrent: Terstond aan de overzijde van den Rijn achter de Kelten oostwaarts wonen de Germanen, die weinig van de Kelten verschillen, slechts door wat mindere beschaving, wat groter ligchaamsbouw, en wat blanker

kleur , maar overigens aan de Kelten gelijk zijn in gelaats- trekken , zeden en levenswijze . Daarom hebben , dunkt mij , de Romeinen te recht hun dien naam gegeven , als wilden zij zeggen echte Galliers ; want Germanus beteekent in het Latijn echt .

Na alles wat over die kwestie geschreven is , komt Prof. Adolf Holtzmann (Kelten und Germanen. Stuttgart 1855) tot dat antwoord van Strabo terug . Het is dus een onderzoek , dat reeds 18 eeuwen geduurd heeft .

Leopold Contzen (die Wanderungen der Kelten , Leipzig 1861) noemt dit echter : eine weitgesuchte Hypothese ! Denn läge nach römischen Sinne der Begriff ächt in Germani , so könnte es nicht ohne Hauptwort stehen , und die Consequenz erforderte , dass man neben den ächten Kelten auch die unächten unterschiede , von Celtae adulterini ist jedoch nirgends die Rede . Strabon aber hielt das Wort für lateinisch und übersetzte es nach seiner Auffassung , was für seinen Ursprung nichts beweist . Im Gegenteil nannte Caesar die Fremdlinge , wie er es von den Galliern hörte . Von vornherein ist die Annahme unstatthaft , Ario- vist habe 14 Jahre in Gallien mit seinem Volke gewohnt , ohne einen Namen zu führen ."

Contzen erkent dus in den naam van Germani den naam van een volk , doch verklaart de herkomst van dat volk en dien naam verder niet .

Caesar , B. G. 34 , noemt Ariovistus Rex Germanorum , en vermeldt , dat die Germanen van de overzijde des Rijns in Gallie waren ingedrongen .

Eerst zijn van dezen 15 duizend den Rijn overgetrokken , en toen die onbeschaafde mensen behagen kregen in het land , de beschaving en den rijkdom der Galliers , zijn er meer overgekomen en nu zijn zij in Gallie ten getale van meer dan 120 duizend ."

Doch waar zijn nu die Germanen over den Rijn getrokken ?

Dit blijkt uit een gezegde van Tacitus (Germ. 2.): Doch de naam Germanie is een nieuw woord en sedert kort in gebruik, omdat zij die het eerst over den Rijn getrokken de Galliers verdreven hebben, en thans Tungren heeten, vroeger Germanen genoemd werden."

Dus had dat Overrijnsche volk, dat bij Caesar *Germani* heet, ten tyde van Tacitus den naam *Tungri* aangenomen. Bij Caesar komt de naam *Tungri* nog niet voor. De naam der Tungri is hewaard gebleven in Tongeren, en wijst aan, dat die Germanen eerst in het Limburgsche gevallen en dus op de hoogte van Wesel, ten noorden van de Lippe, over den Rijn getrokken zijn. Daaruit volgt, dat zij uit het Eemsland zijn gekomen. Maar de oude geographie kent daar geene Germanen, gelijk zij in Germania geen afzonderlijk volk onder dien naam kent. Van de Luppia af noordwaarts wonnen de Chamaven, Bructeren en de Cauchen. En daar Tacitus (Germ. 35) schrijft, dat de Cauchen, *populus*, zooals hij zegt, inter *Germanos nobilissimus*, hun gebied uitstrekken tot aan de Catten, zoo moeten de Chamaven en Brukteren ook tot de Cauchen gerekend worden. Dit komt daarop neer, dat die Germanen van Ariovistus uit het land der Cauchen herkomstig zijn. Moet men nu besluiten tot de identiteit van Germanen en Cauchen?

Een bevestigend antwoord op die vraag geeft het Oera Linda bok.

In het verhaal van de terugkomst der Geertmannen uit Indie bericht Fréthorik, zie bl. 164, *Wichhirte gvng met si-num ljudum astward néi thêre Émude.*" Koneréd bericht, bl. 198, dat zijn broeder getrouwde is met Kornhélja de jongste dochter van Friso, en dat Friso zijne oudste dochter Wémod uitgehuwd heeft aan Kauch, en vervolgt dan: *Kauch thér ak bi him to skole gvng, is thi svnv fon Wichhirte thêne Gértmannja kåning.*"

Later vermeldt hij (bl. 210) *Gértmannja also hédon tha*

Gértmanna hjara ståt héten, thér hja trvch Gosa hira bijel-dinga kréjen héde."

Zoo heeft Wichhirte de koning der Geertmannen zich aan de mond der Eems nedergezet, waar de naam E-muda nog als de oude naam van Emden bekend is. Naar de Geertmannen hebben zij het land Geertmannia genoemd. Wichhirte is opgevolgd door zijn zoon Kauch, naar wien vervolgens de Geertmannen ook Cauchen genoemd zijn, onder welken naam zij in de latere geschiedenis voorkomen. Doch van het land is nergens een naam Kauchia vermeld. Het land moet derhalve nog den naam Geertmannia behouden hebben, die evenwel als zoodanig (als speciaal naam) aan de Romeinen niet ter ooren schijnt gekomen te zijn, daar zij alleen spreken van het land der Cauchen. Trouwens zoo doen zij bijna overal en noemen wel de volkstammen, maar niet de landstreeken.

De Geertmannen — Cauchen — hebben hun gebied langs de Eems uitgebreid tot aan het land der Catten toe, d. i. Oost-Friesland en Munsterland, tot aan de Lippe. (van 303—71 v. Chr.) Veertien jaren voor Caesars komst in Gallie is Ariovist, rex Germanorum, koning der Geertmannen met 15,000 man over den Rijn getrokken en heeft zich meester gemaakt van Kleefsland en Limburg, enz. tot aan de Seine toe. De Haeduers klagen bij Caesar, dat Ariovistus de koning der Germanen het derde gedeelte van het land tusschen den Rijn en de Seine vermeesterd had. Daar hebben zij volgens Tacitus hun naam Germanen met dien van Tungren verwisseld.

Hadden de Geertmannen (Zie O. L. B. bl. 104) zich dien naam eerst gekozen, omdat hunne Moeder (opperpriesteres) den naam Geert droeg, in dien naam lag nog eene andere beteekenis opgesloten, want Gért betekende een zwaard, en Gértmanna zwaardmannen. Doch na hunne

bliksemsnelle veroveringen in het noorden van Gallie noemden zij zich **Tungara** (**Tungri**) van **Tungar**, de donder.

Naar hunnen naam hebben de Romeinen den linker Rijn-oever Germania Cisrhenana genoemd en verder den naam Germania uitgestrekt over het geheele land van den Rijn tot aan de Weichsel, als Germania Transrhenana.

De slotsom van dit alles is, dat de Oost-Friesen de eerste en oorspronkelijke Germanen zijn.

VERBETERING.

Bl. 15. r. 10. v. o. Van deze mannen, lees: van deze namen.

Door den Boekhandelaar H. KUIPERS te Leeuwarden
is uitgegeven:

THET OERA LINDA BOK.

NAAR EEN
HANDSCHRIFT

UIT DE
DERTIENDE EEUW.

MET VERGUNNING VAN DEN EIGENAAR,

DEN HEER C. OVER DE LINDEN,
AAN DEN HELDER,

BEWERKT, VERTAALD EN UITGEGEVEN DOOR

DR. J. G. OTTEMA.

Prijs f4.00.